

képzettebb tanító működött, belépett a tantárgyak sorába a hazai történelem és földrajz, a természetrajz, a mezői gazdálkodás is. A szerző közli az egyes iskolákban használt tankönyvek jegyzékét, az ünnepélyes és nyilvános vizsgák időpontját és anyagát. Sebestyén Kálmán műve nemcsak a magyar népoktatástörténet, hanem a művelődés-, egyház- és gazdaságtörténet kutatói számára is rendkívül értékes forrásanyaggal szolgál.

FEHÉR KATALIN

Überlieferung und Kritik. Zwanzig Jahre Barockforschung in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel. Hrsg. von der Herzog August Bibliothek. (Wolfenbütteler Arbeiten zur Barockforschung, Band 21). Wiesbaden 1993, Otto Harrassowitz. 263 p., 145 ill.

A wolfenbütteli Herzog August Bibliothek az 1970-es évek eleje óta különleges helyet foglal el az európai művelődéstörténet, ezen belül a nemzetközi barokk-kutatás egyetemi szervezeten kívüli műhelyei között. Ezt a státuszt elsősorban a könyvtár és a körülötte létrehozott kutatási hálózat egysége és egyedisége biztosítja. Az európai viszonylatban páratlan összetételű könyvállomány a könyvtár 1973-ban megkezdett átszervezése óta átfogó bibliográfiai vállalkozások kiindulópontja, az 1975-ben indult ösztöndíjas és kutatási programok középpontjában a könyvtári forrásanyaghoz szorosan kapcsolódó témák állnak, s a források mellett a korszerű szakirodalom is megtalálható. A kutatási programokat a könyvtár 400 éves jubileuma (1972) óta rendszeres kiállítások és különféle tudományos, kulturális rendezvények egészítik ki. Az ugyanebben az évben a barokk irodalom kutatására alapított nemzetközi munkaközösség továbbbi, a könyvállomány más rétegeinek feltárását célul kitűző munkaközösségek és társaságok mintájává vált, s az eredmények közzétételét a különböző kiadványsorozatok és katalógusok folyamatosan biztosítják. Aki dolgozott itt, tapasztalhatta, hogy az európai nemzeti könyvtárak többségének egyre romló kutatási lehetőségeivel szemben Wolfenbüttel valóságos oázis: a kölcsönös bizalomra és minőségi szempontokra épülő munkastílus önmagában is ösztönző erejű, s a könyvtárosok tudják, hogy az intézmény tudományos rangját végső soron az itt dolgozók kutatási eredményei határozzák meg.

A barokk munkaközösség megalakulásától kezdve súlyt helyezett arra, hogy időről időre tájékoztatást adjon a könyvtárhoz kapcsolódó 17. századi kutatások eredményeiről és feladatairól. Ezeknek a tájékoztatásoknak a sorába illeszkedik ez a kiadvány, melynek célja az elmúlt húsz évben végzett gyűjtő, feltáró és kutató munka reprezentatív bemutatása. A visszatekintést és számvetést a dokumentációs igény mellett az is indokolja, hogy Paul Raabe professzor helyét az intézmény élén 1993-tól új főigazgató, a kínai irodalom és kultúra elismert kutatójának számító Helwig Schmidt-Glinzer professzor vette át. A kiadvány egyrészt az egy-egy kutatási területbe újonnan bekapcsolódóknak ad jól áttekinthető, első eligazítást, másrészt a szélesebb közönséget és a támogatókat ismerteti meg az elvégzett és folyamatban lévő munkálatokkal.

A bevezető részben a könyvtári és a kutatási szféra vezetőinek (Georg Ruppelt, Sabine Solf) előszavai után a 17. századi kutatásokat irányító Martin Bircher tanulmánya olvasható. *Gyűjtés, Katalógizálás és Kutatás* címek alatt ezt követik három nagy fejezetben az egyes témákért felelős szakreferensek hosszabb tanulmányai, munkajelentései a folyamatban lévő, valamint rövidebb beszámoló a már lezárt kutatásokról. Magától értetődik, hogy a három fejezet között a határok nem mindig húzhatók meg élesen, s hogy mindhárom részben vannak a másik két cím alá is besorolható szövegek. A lezárt munkák részletes ismertetésére most nincs szükség, mivel a megjelent kiadványokról, amelyek azóta a magyar szakfolyóiratok többkevesebb rendszerességgel beszámoltak, az adott témák fontos kézikönyveivé váltak.

Martin Bircher széles körben áttekinthető a gyűjtés, a forrásfeltárás és a kutatás területeit, amelyeket aztán a kötet további tanulmányai részletesen bemutatnak. Emellett több olyan témára és forráscsoportra is felhívja a figyelmet, amelyekkel külön írás nem foglalkozik. Így például számba veszi a könyvtáralapító Ágost herceg, családja és környezete életére és tevékenységére vonatkozó vizsgálatokat, szól a könyvkölcsönzési jegyzékekről, az illusztrált röplapokról és az alkalmi nyomtatványok feldolgozásáról, valamint az orvosi és természettudományi művek tematikus katalógusáról. A wolfenbütteli könyvállomány szövegkiadásban betöltött szerepét jelzi, hogy számos esetben itt őrzött péld-

dány szolgált a faksimile és reprint kiadások alapjául.

Az első és második fejezet tanulmányainak többsége a 17. századi könyvállomány részleteit és forráscsoportjait ismerteti a feltáró munkák és a nyomtatott katalógusok alapján. Werner Arnold hangsúlyozza, hogy a korszak könyvtártörténete elsősorban a mintegy 150.000 kötetes 17. századi állomány történetéből kiindulva lesz rekonstruálható. S bár történetek ezirányú kísérletek, Ágost herceg könyvtárának részletes tartalom-, szerkezet- és koncepcióelemzése, valamint a hercegi udvarnak és könyvtárnak mint kulturális központnak a vizsgálata továbbra is hiányzik. Petra Feuerstein ismerteti az 1450–1912 közötti nemzeti irodalmi termelés teljes körű feltárását célul kitűző hosszú távú program azon részét, melynek keretében a Herzog August Bibliothek feladata az 1601–1700 között német nyelven, valamint a zárt német nyelvterületen bármilyen nyelven megjelent nyomtatványok összegyűjtése. Az 1990-ben indult program keretében eddig kb. 3700, az állományból korábban hiányzó eredeti művet, valamint több ezer reprodukciót szereztek be, köztük több bibliográfiai újdonságot. A nyilvántartás a beszerzéstől kezdve a feldolgozás befejezéséig elektronikus úton történik, melynek következtében ma már az első könyv- és nyomdatörténeti tanulságok is megfogalmazhatók. A bibliográfiai feltárás sajátosságai közül említést érdemel például a címlapok eredetivel megegyező reprodukálása, a nyomtatványok létrejöttében szerepet játszó személyek teljes körű feltárása, a fingerprint alkalmazása és a műfaji besorolás.

Részletes tájékoztatást kapunk a könyvtár eddig viszonylag kevésbé kiaknázott 17. századi kéziratanyagáról, a kéziratok fő témaköreiről és forrástípusairól (Wolf-Dieter Otte), valamint az album amicorum-okról (Wolfgang Milde) és a jogi szövegek különgyűjteményéről, katalógusáról (Erdmann Weyrauch). Thomas Bürger a földrajzi nyelvi bontásban készült, a címlapfotó és a rövidített címléírás kombinációján alapuló német, magyar és lengyel állományrészek katalógusait ismerteti, amelyek máris nélkülözhetetlen segédeszközei az érintett országok történeti kutatásainak. A Hungarica-kötetek elkészítésének azért is örülhetünk, mert az elektronikus adatfeldolgozásra való áttérés miatt az ilyen jellegű katalógusok kiadása valószínűleg nem folytatódik. A folyamatban lé-

vő katalogizálási munkák közül említést érdemel, hogy a kép-kötetek után 1994-ben megkezdődik a 30.000 lapos portrégyűjtemény szöveggöteteinek kiadása, s hogy tervbe vették a könyvekben, folyóiratokban található portrék rendszeres feltárását és kiadását (Peter Mortzfeld). A halotti prédikációk (pontosabb kifejezéssel halotti nyomtatványok) feltárása egy 102 kategóriából álló leírási séma szerint 1987-től folyik. A vállalkozás jelentőségét mutatja, hogy a 14.000 saját és 24.000 letétként kezelt nyomtatvány a legnagyobb ilyen állomány Németországban. Külön tanulmány foglalkozik az elektronikus adatfeldolgozás fő alkalmazási területeivel és problémáival a történeti anyagban (Peter Pfeiffer). Ezek a területek az 1850 előtti betűrendes cédulakatalógus konvertálása, az 1601–1700 közötti német nyomtatványok és a halotti prédikációk katalogizálása, valamint a VD 16 pótköteteinek elkészítése. Az „allegro” programrendszer itt használt változatainak fő előnye a nagyfokú alkalmazkodási képesség az adott feladathoz, s a wolfenbütteli rendszer csatlakozása az alsó-szászországi könyvtári számítógépes hálózathoz is megoldottnak tekinthető.

A harmadik nagy részben kaptak helyet a wolfenbütteli forrásokat középpontba állító, de egyben azok könyvtári közegein túlmutató, az egykori kontextusra is kitekintő kutatási beszámolók és bibliográfiai tájékoztatók. Martin Bircher a Wolfenbütteler Arbeitskreis für Barockforschung történetét és tevékenységét ismerteti. A munkaközösség meghatározó szerepet játszott az információcsere, a három évenként tartott barokk kongresszusok és a kiadványok megvalósításában, nemzetközi irányító testülete pedig alapvető ösztönzéseket adott különféle kutatási programokhoz. A túlnyomórészt a helyszínen megtalálható, mintegy 600 bel- és külföldi periodika alapján készített, fokozatosan interdiszciplinárisrá vált barokk bibliográfia önmagában is tükrözi a kutatások fellendülését az elmúlt két évtizedben (Barbara Strutz). A wolfenbütteli állományon és a 17. századon egyaránt túlnyúló kutatások közül Thomas Bürger a német szerzők nyomtatott leveleinek, levélgyűjteményeinek repertóriumait, Gabriele Henkel, Andreas Herz és Dieter Merzbacher pedig a Fruchtbringende Gesellschaft működésére vonatkozó források feltárását és kritikai kiadásának tervét ismerteti. A dokumentáción túl is hasznos információkat nyújt a könyvtárhoz és a 17. század-

hoz kapcsolódó tudományos rendezvények (Friedrich Niewöhner), ösztöndíjak (Jill Bepler) és kiadványok (Oswald Schönberg) jegyzéke. Ez utóbbi a szokásos bibliográfiai adatokon kívül a művek tartalomjegyzékét és a róluk megjelent recenziókat is jelzi.

Végül ki kell emelnünk a wolfenbütteli állomány kiemelkedő darabjaiból válogatott reprezentatív illusztrációs anyagot és a kötet igényes tipográfiai megvalósítását. Nem kétséges, hogy a kiadvány a barokk kutatások tudománytörténetének megkerülhetetlen forrása, amely a könyvtárak közti szakmai együttműködést is jelentősen elősegítheti.

TÜSKÉS GÁBOR

Cubrzyńska- Leonarczyk Maria: Oficyna suprascka 1695–1803. Dzieje i publikacje unickiej drukarni ojców bazilianów. Warszawa, 1993, Biblioteka Narodowa. 227 p. 23 cm. ill.

A Korona és Litvánia művelődéstörténetének egy fehér foltja eltűnt; közel húsz évi munka eredményeként megjelent a supraśli bazilita monostor nyomdájának története. (A helység neve a „Codex Supraslensis” révén régóta ismert.) A szerző – a Varsói Egyetemi Könyvtár Régi Könyvek Osztályának vezetője – munkájában semmilyen előzményre nem támaszkodhatott. Jellemző, hogy a régi Lengyelország és Litvánia nyomdái ismertető összefoglaló mű (*Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII. wieku*. Wrocław-Kraków, 1959) ötödik kötetében a supraśli nyomda rubrikája üres, csupán megemlíti, hogy létezett 1695–1804 között.

Meg kell említenem, hogy mivel Supraśl népi és nyelvi szempontból vegyes területen helyezkedett el, vallási és művelődési mozgalmak ütközőterületén a nyomda cirill betűs, egyházi szláv könyveket is kibocsátott, s ezeknek jegyzékét Ju. A. Labincev 1978-ban közzétette. (*Kirillovszkie izdanija Szupraszlszkoj tipografii*. Moszkva, 1978. 53. p.) 91 művet példányról írt le, 12 meglétét szakirodalmi adatok alapján feltételezte.

Cubrzyńska könyve kilenc fejezetből áll. Az első a nyomda megalakulásáról szól (1695–1707), a II–VIII. fejezetet az officinát felügyelő metropoliták, apátok és prefektusok működésének megfelelően tagolta, a kilencedik fejezet a megjelent művek tematikáját és nyelvi megoszlását tárgyalja.

Az 1596. évi breszti unió a keleti szláv ortodox egyház egy részét Rómával egyesítette. Az unitusok jó ideig ortodox szertartási könyveket használtak, hamarosan lépések történtek katolikus redakciójú művekkel való ellátásukra. Ezt a feladatot egy ideig Róma vállalta magára, 1683-ban határozat született, hogy a supraśli bazilita monostor saját költségén nyomdát állít fel. (A közbeeső periódusban Wilnában is nyomtattak unitus szerzőket.)

A supraśli nyomda első terméke a sok vitát kiváltott *Liturgikon*, melynek impresszuma „Wilna, 1692.”, kolofónján pedig „Suprasl, 1695” szerepel. Labincev és Cubrzyńska egyetértének abban, hogy a könyv nyomtatását a baziliták Wilnában kezdték meg és Supraślban fejezték be. (Ebből a liturgiakönből egy-egy példányt őriz a nyíregyházi Görög-katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára és az Egri Főegyházmegyei Könyvtár.) A 18. század első felében a supraśli nyomda látta el szerzőkkel Litvánia, Belorusszia, Podlasie, Polesie, Volhinia, Ukrajna unitusait; idővel ezt a tevékenységet átveszik Pocsajev és Lvov nyomdái.

A 18. század közepétől fokozatosan áttérnek a *nem liturgikus* vallásos művek, majd a felvilágosodás korában a világi irodalom (tankönyvek, szépirodalom) nyomtatására. Egyház és művelődéstörténeti szempontból kiemelkedően fontos, hogy a *raszkolnyikok* részére is jelentettek meg könyveket. (Ez természetes, mert az ortodox egyház egyformán harcolt az unitusok és a raszkolnyikok ellen, akik ezért támaszkodhattak egymásra.) Cubrzyńska műve pótol egy historia domust; ezen túl megismerteti az olvasót korszakonként a monostor anyagi helyzetével, a vizitációk eredményével, a supraśli nyomtatványok elterjedésével, árúkkal, mennyit adtak el belőlük és mennyi maradt raktáron. Megtudjuk, hol volt maga a nyomda, a raktár, valamint a monostor saját papírmalma. Részletes elemzést nyerünk a reklámcélokra közzétett kiadói katalógusról is, valamint a más nyomdával fenntartott kapcsolatokról.

Megjegyzendő, hogy a monostornak volt saját könyvtára, de – akárcsak Magyarországon – még a baziliták mindegyikének sem állt rendelkezésére.

A IX. fejezet – a nyomda kiadványainak tematikus és nyelvi megoszlásáról – annyira gazdag művelődés- és vallástörténeti adatokban, hogy csupán tallózni lehet belőle.